

Csehy kötete (több más, nemrég megjelent kötettel együtt) azt a problémát is felveti, hogy mennyiben érdemes a magyar műfordításirodalmat a magyar irodalmi kánon fontos alakítójaként elképzelni. Csehy válasza e szöveghagyományok hierarchia nélküli együttélése mellett voksol, ha jól értelmezem eddigi vállalkozásait.

Másfelől, az előbbiektől nem teljesen elválasztható módon a kortárs szerepköltészet hagyományvonalába illeszthető be a *Hecatelegium*. Mint egy történelmi regényben, ahol létező figura életrajzából indul ki a cselekmény, de el is szakad attól, a Pacificus Maximus-szerep valós és apokrif elemeket egyaránt beépít saját történetébe: a Janus Pannoniushoz fűződő kapcsolatoktól és a konkrét intertextuális viszony kialakításától kezdve (pl. *Egy Pón túli mandulafához*) általánosabb, „irányzati” sajátosságokig. Csehy továbbírja (és megteremti) Pacificus Maximust, ahogy Kovács András Ferenc megteremti Jack Cole-t, Calvust és Kavafiszt, Faludy György Villont, Parti Nagy Lajos, Orbán János Dénes (és Rejtő Jenő) Troppauer Hüméért, Weöres Sándor Psychét. És ebben a felsorolásban szinte mindegy, hogy melyik megteremtett szerző valós és melyik fiktív: a teremtés gépezete lényegileg ugyanúgy működik.

GAJDÓ ÁGNES

„...HISZEK AZ ANGYALOKBAN”

Baka István: Publicisztikák, tanulmányok

A 2003-as *Versek* és a 2005-ös *Próza, dráma* után Baka István műveinek harmadik kötete jelent meg a Tiszatáj Könyvek sorozatban *Publicisztikák, beszélgetések* címmel. Előzményét, *Az idő térképjelei* című posztumusz tárcagyűjteményt a Jelenkor Kiadó adta ki 1999-ben, s azt ugyancsak Bombitz Attila válogatta és rendezte sajtó alá. A szerkesztési elv nem változott, hét ciklusba sorolva olvashatók az írások, a Baka által adott sorozatcímekkel, illetve egy-egy mértékadó tárca címevel jelölve az egyes fejezeteket: *„Felhő felhőt gyúrva jajgat...” Az orosz irodalom mártíriuma; Portrévázlatok az orosz költészetből; Az idő térképjelei; Kortársaim; Talált kincs; A káosz árvái; Bakó András történeteiből.*

A tárcák, a rádiós jegyzetek, a napi- és hetilapokban közölt reflexiók szerves részei az életműnek. Színvonalas, lendületes írások ezek, jellemző rájuk a néha kíméletlen önirónia, a szarkasztikus humor, a tömör és velős lényeg-

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2006
352 oldal, 2850 Ft

látás. Kiegészítik, magyarázzák és mindenképpen árnyalják verseit, prózáit, drámáit. Amikor kedvelt zeneszerzőiről, hanglemezeiről ír, eszünkbe jut a *Szekszárdi mise* hőse, Séner János karnagy, vagy a pipafüstös, szűk szerkesztőségi szoba, ahol Baka mindig halk zene mellett dolgozott. Amikor az orosz irodalom akkoriban (az ezerkilencszázkilencvenes évek elején) Magyarországon még ismeretlen, ám már nem tiltott szerzőinek portrévázlatait olvassuk, a szerző önmaga által teremtetett alteregóját, Sztjepan Pehotnijt véljük életre kelni, s látjuk együtt borozgatni a híres filmrendező, Andrej apjával, Arszenyij Tarkovszkijjal, Viktor Szosznorával, „aki aktív alkoholista korában talán még Viszockijon is túltett”, a Nobel-díjas Joszif Brodskijjal, akit tiltakozása és akarata ellenére 1972-ben egyszerűen kiutasítottak a Szovjetunióból, vagy éppen a sámán fiával, a csuvas származású Gennadij Ajgival.

Az orosz szerzőkről szóló két fejezet különleges értékét az egyes írásokat kiegészítő versfordítások adják, amelyek a korábbi kötetben, *Az idő térképjeleiben* – vélhetően helyhiány miatt – nem szerepeltek. Így aztán magyarul is megszólal „az orosz költészet egyik legférfiasabb alakja”, Nyikolaj Gumiljov, a poklok poklát megjárt Marina Cvetajeva, „az utolsó alkotó korszakában a végső nyelvi pontosságig-egyszerűséghez jutott” Vlagyiszlav Hodaszevics vagy a litván Tomas Venclova, akinek verssorai „sós hullámokként” áradnak.

A kortársairól rajzolt rövid arcképvázlatok is kiegészültek az 1999-es kötethez viszonyítva, többek között két interjúval: Baka Iványi Gáborral, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség lelkészével és Huszár Lajos zeneszerzővel beszélgetett. A kötet utószava ugyan három interjút említ (Farkas Pált is kérdezte Baka), de mint a szerkesztő jóvoltából kiderült, a könyvből nemcsak az említett beszélgetés, hanem a hibaigazítás is hiányzik: „A *Baka István Művei – Publicisztikák, beszélgetések* című kötetben – az utószó megállapításaival ellentétben – technikai okokból kimaradt a Farkas Pállal készített interjú. Két beszélgetés pedig (*Szekszárdi mise*, »Fehér és barna szárnyak«) nem a végleges, szerkesztett változatban jelent meg.” Remélhetőleg lesz majd bővített, javított kiadása e publicisztikagyűjteménynek.

Az idő térképjelei fejezet azokat a tárcákat tartalmazza, amelyekben Baka az őt ért zenei hatásokról, visszatérő olvasmányairól ír. A tárgyalt szerzők között található Manuel de Falla, Gustav Mahler, Liszt Ferenc; a naplóíró Széchenyi István, García Márquez, Bohumil Hrabal, Federico García Lorca, a rokon lélek Kiril Kadijszki bolgár költő és Carl Michael Bellman, a svéd líratörténet egyetlen igazi világnagysága.

A kortársakról, Balla Zsófiáról, Szepesi Attiláról, Tóth Bálintról, Hervay Gizelláról, Petri Csathó Ferencről, Kormos Istvánról, Ilia Mihályról, Horváth Dezsőről, Pataki Ferencről, Benes Józsefről szóló rövid írásokra a Bakára oly jellemző humor és tapintatos személyesség jellemző. A *Pulóverujjak angyalszárnya* című írásában Kormos Istvánra emlékezik: „Kormos volt az egyetlen, akit még az én félszégem sem tudott kikerülni. Első könyvem nem ő gondozta, mégis hálás vagyok neki. Tudtam, hogy tud rólam, tud ró-lunk, megnyúlt pulóverujjai angyalszárnyakként lebegtek a hetvenes évek költő-íjfoncai felett.” (111.) (A sors játéka tán, vagy tudatos szerkesztői döntés érdeme, hogy 1998-ban az Unikornis Kiadó *A magyar költészet kincsestára* című sorozatában egy kötetben szerepel Kormos és Baka.)

Baka István szellemi fejlődésére nagy hatást gyakorolt a *Tiszatáj* főszerkesztője, a bölcsészkar tanára, Ilia Mihály: „...alig észrevehető, de határozott szellemi irányításának köszönhetem, hogy nemzeti költő lettem (ehhez egyéni színezetként némi ezotérikát és ateizmust elegyítve), de azt is, hogy a neofita buzgóság sohase fogott el, mert én tőle azt is megtanultam, hogy magyarnak lenni ízlés kérdése is, nem csak elhatározásé...” (113–114.) Baka emlékezik például az 1970-es, Szegedet fenyegető tiszai árvízre is, amikor egyetlen értékét, egy kéthangszórós Supraphon-lemezjátékot Ilia tanár úrnál helyezte

biztonságba. S felidézi a tanár úr legendás levél-epigrammait, amelyeket az egész világon, Uppsalától Buenos Airesig küld barátainak, tanítványainak, „mert Miska mindenkit ismer és számon tart, akit ismerni és számon tartani érdemes...” (114.)

Új fejezetcím a *Talált kincs*, eddig ugyanis nem kerültek kötetbe a *Kincskereső* című, tíz-tizennégy éves gyerekeknek szóló ifjúsági folyóiratban megjelent Baka-írások. Pedig ezek éppoly „felöltött” szövegek, mint bármelyik más tárca, jegyzet vagy novella. Baka István tisztában volt azzal, hogy gyerekeknek írni nem gúgyögve kell, hanem partnernek tekintve őket oly módon szólani hozzájuk, hogy egyenrangúnak érezzék magukat a felnőttekkel. 1974 szeptemberétől nyugdíjazásáig szerkesztőként dolgozott a lapnál, amely számára menedéket jelentett, s ez alatt az idő alatt részt vett a Kincskereső-táborokban.

Szintén a *Kincskereső*ben láttak napvilágot a gyerekeknek is író alkotókkal készült interjúk: Csanádi Imrét, Janikovszky Évát, Kiss Annát és Kovács Lajost kereste föl Baka István, s beszélgetett velük a gyermekekhez való viszonyukról, a gyermekeknek szóló műveikről. Baka István számára – bevallottan – a legnagyobb élmény, költői példakép József Attila. A *Kincskereső* 1980. áprilisi számában Baka a *Kirakják a fát* című József Attila-versest értelmezte. Az írás rövidegét tekintve is remekmű: bátran ajánlhatjuk minden általános iskolai magyartanárnak. Az elemzésben olvasható egy mondat, amelyet akár saját költészetéről is írhatott volna: „József Attila versei azért is olyan megragadóak, hatásosak, mert a költő az általa felismert igazságokat nem egyszerűen kinyilatkoztatja, hanem magát a felismerés folyamatát mutatja be, »beavatja« és nem »kioktítja« olvasóját, s így a versek igazsága a leg személyesebb ügyünké, mintegy élményünké válik.” (150.)

(Zárójelben jegyzem meg, hogy sajnálatos tény az egykor nivós és országsherte kedvelt lap haldoklása. A régi évfolyamok talán a könyvtárakban föllelhetők, s bennük bizonyosan sok-sok kincse bukkan az érdeklődő. Többek között a *Beszélgés arról, hogy szép-e a krumplipaprikás és hogy táltos-e a villanyvasaló* című Baka István-írásra is [Kincskereső, 1976. december]).

A kelet-közép-európai változásokat és a magyar rendszerváltozást követik figyelemmel *A káosz árvái* fejezetben olvasható tárcák. Anekdotikus hangvételűek, ám sokszor inkább sírni, mintsem nevetni volna kedvünk. Ilyen például a *Csernobil gyermekei* című írás vagy a *Búcsúztunk nevetve!* orosz történetei. A *Ki jött előbb?* záró óhaja ma is időszerű: „Ó, Uram, ezt a humorérzékét add meg viszálykodó népeidnek!” (187.)

A publicisztikagyűjtemény hetedik fejezetében Bakó András történeteit olvashatjuk. Újabb szerepjáték, mint ahogy az *Abszolút absztinencia* hőse, Lép Ervin is az. Bakó András egyes történetei már a betegség árnyékában születtek. Kórházi, orvosi élményekre épül *Az álomgyűjtő* és a *Háziorvos*. A *Felemás zokni* néhány bekezdése valóságos létfilozófiai fejtegetés, hagyománytörő ars poetica: „Igen, a felemás zoknim én vagyok. Egyik zoknim a fény, a másik a sötétség. Egyik zoknim a jin, a másik a jang. Egyik zoknim hagyománytisztelő, a másik avantgárd. (...) Az egyik népnemzeti, a másik szociálliberális. Még a lyukaik sem egyformák.” (219.)

A 2006-os kötetben önálló fejezetben szerepelnek a Baka Istvánnal készült beszélgetések, amelyekből kirajzolódik a költő maszkok mögött is sajátosan őszinte arca. Való igaz, amit Vecsernyés Imrének saját magáról vallott 1985 októberében: „Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl”. (242.) Szinte valamennyi beszélgetésben szóba kerül a szerepjátás: „...én mindig eléggé bizonytalan voltam mint ember. Tehát itt saját köznapi lényemet értem, ami a valóságos lényem. (...) Sohasem tartottam sem a lényemet, sem a köznapjaimat fontosnak. Mert nem fontos. Viszont úgy éreztem, hogy van olyan mondanivalóm, ami lényeges többünkre is.” (271.) Vörösmarty, Széchenyi, Zrínyi, Liszt, Yorick, Hány János, Sztjepan Pehotnij egyúttal Baka egy-egy emblemikus alteregója. A megsokszorozódás, a rejtőzködés egyben az önfeltáráásra is lehetőséget kínál.

Baka Istvánra nem az Ady-féle „látva lássanak” vágya jellemző, sokkal inkább eszünkbe juthat a gyakran idézett József Attila-gondolat: „Hiába fűrésztöd önnagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat.” Könczöl Csabának – Adyra utalva és szellemi örökségéről vallva – kifejtette: „Én vagyok a versek szolgája. Nem is cifra, hanem szerény, alázatos szolgája. Úgy érzem, hogy a nyelv az nálam fontosabb. S én azért is hangsúlyoztam mindig (...), hogy a nyelv a fontos, mert a nyelvet örököltem, az irodalmat örököltem, én örököltem József Attilát, örököltem Dsida Jenőt, örököltem Pilinszky Jánost.” (271–272.)

És örökölte az ateizmust is. Nem egy beszélgetésben kitér arra, hogy számára Isten csak metafora, legfeljebb a Sátánban hisz. A műveiben is megfogalmazódó karamazovi kételyeiről szólva Szepesi Attilának elárulta: „Istenben nem, de hiszek az angyalokban, azaz az *angyali* princípiumában, ami érthetetlen módon megvan bennünk, emberekben is.” (264.)

Az angyal visszatérő motívum Baka István verseiben. A *Képeslap 1965-ből* című versében „angyalok lakásá”-nak nevezi szülővárosát, ahol Babits, Liszt, Augusz és Mészöly Miklós is otthonos. Utolsó kötete a *November angyalához* címet kapta, és szekszárdi síremlékét is angyal vigyázza. A publicisztikagyűjtemény már említett darabja, a *Felemás zokni* pedig ekképp zárul: „...ám az Úr egyszer csak nevetésben tör ki, a térdét csapkodva határozódik, és így szól hozzám, nyomorult féreghez: – Ember, tetőtől talpig borítanak a bűneid, de ezzel a felemás zokniddal úgy megnevettettél, hogy egye fene, beeresztlek a mennyországba. Most már csak az a kérdés, milyen szárnyakat választasz magadnak. Én pedig végignézek a hófehér, ezüstszürke, rókavörös, kávébarna, aransárga, csikozott és kendermagos szárnyú angyalok seregén (...), nagyot sóhajtok, és ezt mondom: – Mind-egy, Uram, csak felemás legyen!” (220.)

Visszatérve a kötetbeli beszélgetésekhez, az egyik legmegrendítőbb 1995. június 23-án, Baka István halála előtt három hónappal készült, a beszélgetőtárs Benyik György (*Most, hogy Istenről beszélünk*). A „Mi lenne számodra a boldogság, a mennyország?” kérdésre Baka egyetlen szóval válaszolt: „Újrakezdeni.” Majd kicsit bővebben is kifejtette: „Tudnám, hogy jobban vigyázzak: egészségre, önmagamra, azokra, akik körülvesznek. Jobban meggondolnám minden lépésemet.” (328.)

Az utolsó interjúban (1995. augusztus 1.) reményteli hangon szólalt meg a költő: „Most egy kis szünetet kellene tartani, meg hát gyógyulni kellene nagyon, nagyon gyógyulni. Aztán új hangon megszólalni.” (342.) Ez a vágy az egy évvel korábbi kijelentésére rímel: „Bízom benne, hogy én leszek az, aki egy majdani gyűjteményes Baka István-kötetbe, annak egyik ciklusaként, beveszi majd a *Sztyepan Pehotnij testamentumát* is.” (301.)

A sors azonban másként rendelkezett. Baka Istvánt november angyala 1995. szeptember 20-án vitte magával az ismeretlenbe. Hagyatéka, szellemi öröksége közkinccs, olvasható és kutatható. Életműve immár gyűjteményes kötetekben hozzáférhető, a *Publicisztikák, beszélgetések* e folyamatba illeszkedik. Csak bízni lehet abban, hogy Baka István végre elnyeri méltó helyét a magyar irodalmi hagyományban, prózai, drámai és publicisztikai művei s költészete része lesz a szélesebb irodalmi köztudatnak.